

Кушнірова Т. В.,

доктор філологічних наук,
професор кафедри германської філології та перекладу
Національного університету „Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка”,
м. Полтава, Україна
kuta2608@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3489-2767>

Фісак І. В.,

кандидат філологічних наук,
вчитель ЗОШ №20,
м. Полтава, Україна
phylogiren@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1411-2006>

**ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНУ
„ДІМ ДИВНИХ ДІТЕЙ” РЕНСОМА РІГґЗА**

Ренсом Рігґз (англ. Ransom Riggs) – сучасний американський письменник, який став всевітньо відомим завдяки книзі „Дім дивних дітей” (англ. „Miss Peregrin’s Home for Peculiar Children”, 2012 р.). Одразу після виходу цей твір спричинив небувалий ажіотаж і отримав суперечливі відгуки. Разом з тим новий роман викликав неабияку зацікавленість у читачів різного віку, хоча був більше орієнтованим на підліткову аудиторію. Актуальність нашого дослідження зумовлена передовсім інтересом до творчості Р. Рігґза і разом з тим відсутністю комплексного та всебічного аналізу його художнього доробку, дискусійністю жанрового питання твору „Дім дивних дітей”.

Попри те, що книга „Дім дивних дітей” написана порівняно недавно (2012р.), у вітчизняній та зарубіжній критиці уже існує значна кількість наукових робіт, присвячених вивченню творчості Р. Рігґза та переважно його перших трьох книг серії про дивних дітей. Наприклад, у статті М. Яким досліджуються поетика та структура казки в романі Р. Рігґза „Дім дивних дітей”. Авторка акцентує увагу на новаторському освоєнні письменником цього жанру, зокрема на його грі з часом, який в обох вимірах є реальним. Робота Ю. Каде присвячена дослідженню антропонімів та їх значення у романі Р. Рігґза „Дім дивних дітей” (Каде, 2016). У низці робіт А. Гурдуза проведено комплексний аналіз принципів формування міфопоетики трилогії Р. Рігґза про дивних дітей, розглянуто питання традиції й новаторства художніх рішень письменника, визначено оригінальні поєднання традиційних образів і мотивів. Також

дослідник виокремлює комплекс гострих соціокультурних і психологічних проблем сучасності, відображених у книзі (Гурдуз, 2017).

Хоча науковці всебічно аналізують творчість Р. Ріггза (А. Гурдуз, Ю. Каде, М. Яким), все ж залишається багато суперечливих питань, зокрема визначення жанру аналізованого твору. Метою нашого дослідження є детальний аналіз твору Р. Ріггза „Дім дивних дітей”, констатація жанрових констант та домінант, мотивів, які допоможуть репрезентувати жанрову модифікацію твору. У ході роботи було застосовано порівняльно-історичний, структурний, компаративний, описовий методи, а також системний підхід та функціональний аналіз, що допомогли ґрунтовно та різнобічно проаналізувати обраний твір.

Наразі у сучасному літературознавстві одностайної думки щодо жанрової приналежності твору Р. Ріггза „Дім дивних дітей” не існує. У низці літературних рецензій він характеризується як фантастичний роман, містичний роман, темна фентезі та ін. (Гурдуз, 2017). Серед науковців, які займалися дослідженнями твору, теж немає єдності, зокрема М. Яким вважає, що „Дім дивних дітей” за структурою є літературною казкою (Яким, 2018), а на думку А. Гурдуза, це твір „з якісною історичною стилізацією, вміщеними водночас елементами натуралізму, фантастики й містицизму” (Гурдуз, 2017, с. 83). На нашу думку, слушною є думка науковців щодо романної природи твору. Твір „Дім дивних дітей” відповідає класичному визначенню роману (Гром’як, 2006, с. 604): це прозовий епічний твір, достатньо складний за композиційною будовою. У цій жанровій формі широко презентується дійсність: ґрунтовно описується життя Джейкоба до і після смерті дідуся, історії мешканців дитячого будинку, події Другої світової війни в реальному та фантастичному вимірах. У творі у константну позицію виходить дидактичний стрижень: автор розкриває шляхи формування характерів головного героя і багатьох інших персонажів, зокрема дивних дітей. Усі ці структурні елементи наявні у творі і легко пізнавані, тому ми можемо констатувати, що твір Р. Ріггза є великою жанровою формою і виформований у жанрі роману.

Не зважаючи на значну кількість робіт, присвячених історії та теорії роману (М. Бахтін, Г. Лукач, Д. Затонський, А. Есалнек, М. Римарь тощо), й досі серед дослідників немає єдності щодо конститутивних ознак цього жанру. На сьогодні існують різні класифікації романних жанрових різновидів, однак вони є дискусійними, тому одностайності серед науковців у цьому питанні немає. Це не є дивним, оскільки жанр не є чимось застиглим, він постійно змінюється, кожна епоха наповнює його власним змістом, а взаємодія жанрів веде до появи нових різновидів. Дослідники не одностайні в тому, що слугує стрижнем жанру, наприклад, Ю. Ковалів бере за основу жанру тематику і вибудовує класифікацію роману (Гром’як, 2006, с. 343), Н. Бернадська у роботі „Теорія роману як жанру в українському літературознавстві” (2005) визначає жанр як єдине ціле, у якому взаємодіють домінантні (набір ознак, які охоплюють різні рівні твору – від тематичного до сюжетно-

композиційного та мовного) та змінні ознаки (система гнучких і рухливих варіативних елементів структури) (Бернадська, 2005, с. 4). Ми констатуємо, що стрижнем жанру є хронотоп, позиція наратора та формальний чинник, що дозволить виокремити жанрову модифікацію твору (Кушнірова, 2012, с. 17).

Тематика твору Р. Рігза „Дім дивних дітей” є досить різноплановою: це і теми дружби, боротьби добра зі злом, поведінки людини у складних життєвих ситуаціях, ставлення суспільства до людей з особливими потребами тощо. „Дім дивних дітей” розповідає про життя і пригоди в історично різний час групи дітей (та окремих дорослих) із надздібностями, що живуть у герметичному просторі. У епіцентрі пригод – головний герой твору Джейкоб Портман, котрий має розгадати таємницю (до речі, її наявність традиційна для творів пригодницького жанру), що крилася в розповідях дідуся та незвичайних фото, і допомогти дивним дітям, як колись це зробив його дідусь. „У дитинстві дідусь Портман був для мене найдивовижнішою людиною у світі. Він зростав у сирітському притулку, воював у війнах, перетинав океани на пароплаві, а пустелі – верхи на коні, виступав у цирку, знав усе про вогнепальну зброю та мистецтво самозахисту і, крім англійської, розмовляв іще трьома мовами” (Рігз, 2016, с. 9). Тобто, авантюрний стрижень закладається ще на початку оповіді.

Характерною рисою пригодницької літератури є наявність антагоністичних сил, що представляють добро і зло. „Позитивними” героями роману стають Джейкоб, міс Сапсан, дивні діти, а силами, що представляють деструкцію - „лиходії” (порожняки, витвір з містичного світу та фашисти – з реального, хоч і давно минулого). „Я страшенно боявся тих потвор, але відчував тривожно-радісне піднесення, уявляючи, як мій дід б’ється з ними і перемагає...” (Рігз, 2016, с. 11). Сюжет твору Р. Рігза, як і зазвичай у пригодницькій літературі, розгортається динамічно і насичений незвичайними подіями, що, як правило, мають несподівані повороти і наслідки. Тому з упевненістю можемо говорити про те, що „Дім дивних дітей” має характерні риси пригодницького роману.

Однією із константних тем роману є тема соціальної адаптації „дивних” людей (з незвичайним даром чи особливими потребами), що опинилися у складних обставинах чи отримали психологічну травму. Така тематика характерна для соціально-психологічних творів, у яких у домінуючу позицію виходять мотиви дружби, кохання, залежності від чужої думки, самоусвідомлення та самоствердження. У романі даються розлогі характеристики героїв, розкриваються їхні психотипи, аналізуються життєві ситуації, в які потрапляють персонажі, змальовується психологічний портрет кожного героя. Так, наприклад, Джейкоб дізнається, що кожен із дітей, котрі мешкають у будинку міс Сапсан, та й вона теж, має унікальні здібності. Він і сам володіє незвичайним даром: як і його дідусь, може бачити чудовиськ, коли всі інші – лише їхні тіні.

Разом з тим у кожного з „дивних” було складне дитинство, в якому сформувалися погляди на життя та певні стереотипи. Наприклад, Емма Блум, якій, напевно, випала найбільш важка доля: постійні знущання вітчима та директора цирку, байдужість матері призвели до того, що для дівчини всі дорослі були жорстокими та брехливими і тільки й уміли, що наживалися на „дивних”. „Якщо на Кернгольмі мого діда та решту дітей приймали отак, як нині мене, то не дивно, що вони трималися осторонь” (Ріггз, 2016, с. 116)

Для роману Р. Ріггза характерні фантастичні мотиви. У сучасній культурі фантастика впливає на різні сторони суспільного життя завдяки поліфункціональності її творів, що є результатом синтезу інтелектуальних, художніх та естетичних цінностей. На сьогодні немає єдності серед дослідників щодо конститутивних рис фантастики. У літературознавчому словнику цей термін пояснюється як „щось химерне, неймовірне, вигадане, створене уявою, показане в дуже перебільшеному або надзвичайному вигляді”. Фантастика – це уявний світ, що не відповідає наявному реальному світу або прийнятому, усталеному поняттю можливого (Гром’як, 2006, с. 705).

Розмисли більшості вчених щодо визначення фантастики як жанрового різновиду можна звести до спільної думки: фантастика (неважливо, про що йде мова: літературу, кіно чи образотворче мистецтво) будується на контрасті двох світів – реального та ірреального. Виходячи з цього, виокремлюється піджанр роману, сюжет якого ґрунтується на фантастиці, тобто його художній уявний світ не відповідає реальному світові – фантастичний роман.

У творі „Дім дивних дітей” Р. Ріггза вбачаються риси фантастичного роману, адже головний герой твору Джейкоб потрапляє у інший часовий вимір, життя в якому відрізняється від реального. Таким чином події відбуваються у двох часових просторах: реальному, у якому відтворюються події 2013 року, ірреальному, герой переноситься у 3 вересня 1940 року: день, який завдяки магічним діям міс Сапсан безкінечно повторюється. У романі існують два світи, які у ході сюжету тісно переплітаються. Для посилення хронотопу письменник використовує „додаткові фактори: норми і надзвичайного (дивні діти володіють надприродними здібностями, що неприйнятно в реальному світі людей), суб’єктивно часовий (персонажі переміщуються в часі за посередництвом часових петель, через що вібрують і час, і простір)” (Гурдуз, 2017, с. 81).

У сучасному літературознавстві виокремлюються різні типи фантастики: наукова фантастика, фентезі, жахи тощо. Уважається, що наукова фантастика зображує можливе – зміни, відкриття, світи і цивілізації, в той час як фентезі зображує щось завідомо неможливе. Початок ХХІ ст. в літературно-мистецькому процесі ознаменований „тріумфальною ходою фентезійного жанру, який, швидко еволюціонуючи, завойовує нові позиції в художній і розважальній

сферах і доміантність та найбільша продуктивність якого вже не ставиться під сумнів” (Гурдуз, 2017, с. 80).

В одному з інтерв'ю Р. Рігз зазначає: „Дім дивних дітей” – химерна маленька книжка з чорно-білими світлинами. Книга про подорож у часі, дітей, здатних на чарівні речі, та про жахливих чудовиськ. А справжнім завданням першої частини є створення будови цього світу, введення концепції світу з безліччю часових контурів та дивних дітей” (Рігз, 2019). Все, що перелічує Р. Рігз, як і перетворення міс Сапсан на птаха, наявність так званих порталів для переходу в інший часопросторовий вимір, день, що ніколи не змінюється іншим, якраз і є неможливим у реальному житті. Письменник моделює характерні для жанру фентезі художні час і простір, куди й „поселяє” та „переміщує” своїх героїв, відкриває нові грані подорожі – за межами реальності, а іноді навіть за межами уяви.

Характерними ознаками фентезі у творі можуть слугувати „просторово-часове співвідношення і комунікація реального світу, який переживає Другу світову війну, і світу острова, де рятуються обдаровані діти” (Гурдуз, 2017, с. 82). У цілому все, що відбувається з Джейкобом після того, як він їде з дому, все, що поза межами 2013 року, є априорі неможливим. Тому ми можемо констатувати фентезійні жанрові ознаки у романі Р.Рігза „Дім дивних дітей”.

При уважному дослідженні роману можна спостурігати наявність у ньому структурних рис літературної казки. На думку М. Яким, у творі закладено „відбиток особистості автора (Джейкоб, як і сам автор, живе у Флориді; у героя також є фотографії дивних дітей)” (Яким, 2018, с. 120). Казкові мотиви пронизують усі рівні твору: ірреальний хронотоп населений персонажами, які мають чарівні сили, наявність чарівних помічників, які у складних ситуаціях допомагають героям вижити. У романі поєднується непеєднуване: простір (реальний та ірреальний), час (минулий, теперішній, зупинений, повторюваний), соціум (Друга світова війна, геноцид євреїв, вбивство мирних жителів, бомбардування), психологія (неможливість незвичайної дитини „вписатися” в сучасний світ, придушенні дорослими внутрішнього світу хлопчика, перемога почуття незнищенного кохання Емми), ментальність (презирство та відмежування суспільства від „дивних” дідуся і хлопчика, розширення уявлень про природу людей, тварин, птахів та ін.) (Яким, 2018, с. 120). Крім людей (звичайних і дивних), у творі зустрічаються й вигадані персонажі, зокрема тварини, які вмюють говорити, логічно мислити, а деякі дискутувати та філософствувати.

Для творів усної народної творчості, зокрема і казки, характерний мотив подорожі, і, вужче, дороги. У творі Р. Рігза зображуються два типи подорожі. Одна подорож у реальному світі: Джейкоб разом із батьком приїжджає на острів, щоб дізнатися про дітей, зображених на світлинах, які йому показував дідусь. Друга - у вигаданому: разом із новими друзями, яких він знаходить у будинку міс Сапсан, Джейкоб подорожує різними часовими вимірами: діти вирішують відправитися до

інших часових просторів, щоб попередити про небезпеку та попросити про допомогу.

У „Домі дивних дітей” употужнено філософський стрижень, який допомагає висвітлити екзистенційні проблеми. У аналізованому творі порушуються складні питання існування особистості, причому із певними фізичними вадами, вічні проблеми буття, боротьби добра і зла, дружби і кохання, цінності людської особистості. Саме такі питання є вічними і визначають жанрову модальність аналізованого твору. Умовність оповіді не заперечує належності казкових подій до доби ХХ-ХХІ століть. До того ж ідейно-художня структура аналізованого твору орієнтована на реалізацію надій і сподівань будь-якого читача, особливо дитини: зло повинно бути покаране, добро має перемогти, а улюблені герої, як і казкові персонажі, будуть жити довго і щасливо.

Однією із константних ознак жанру казки є її алегоричність, виражена зокрема в алегоричних образах. У творі Р. Рігза вони також легко пізнавані: чудовиська – це нацисти, незвичайний будинок міс Сапсан, що знаходиться в часовій петлі, – дитячий будинок для біженців, а дивні – це представники „нищих” націй, яких фашисти жорстоко переслідували та знищували. Але через ракурс наратора дається справжнє бачення дійсності. „Як же дивно мусили почуватися люди, коли в отакий, нічим іншим не примітний день їм раптово доводилося опинитися під тінню ворожих знарядь убивства, здатних щомиті пролити на них смертельний бомбовий дощ” (Рігз, 2016, с. 162). Однак, наявність казкових елементів у цьому творі є беззаперечним, що впливає на жанровий зміст роману.

У творі Р. Рігза „Дім дивних дітей” вбачається певний синкретизм, оскільки різні мотиви, характерні для цього жанру, у сюжеті взаємонакладаються та органічно пов’язуються. Наприклад, наявність позитивного героя, який бореться із несправедливістю і постійно мандрує, характерна як для фентезійного, пригодницького роману, так і для зразків фольклору. Мотив випробування, подорожі героїв у часі та просторі характерний як для пригодницького, фантастичного романів, так і для чарівної казки. Філософські мотиви можна зустріти як у соціально-історичному, так і психологічному романі тощо.

Таким чином, твір Р. Рігза „Дім дивних дітей” ми визначаємо як романну форму, для якої характерний жанровий синкретизм, у жанровій структурі якої поєдналися риси фантастичного (фентезійного), пригодницького, соціально-побутового романів та усної народної творчості (казки), ґрунтовно оздоблені філософськими мотивами. Така його „універсальність” виформовується завдяки відповідній тематиці, проблематиці, ейдології, сюжетним та композиційним особливостям. Можна констатувати, що „Дім дивних дітей” – роман поліжанровий, що акумулює в собі ознаки різних жанрів. Жанр твору можна окреслити як фантастично-соціальний роман-казку з яскраво вираженим філософсько-психологічним стрижнем, оскільки авторові вдалося розкрити важливі соціальні та психологічні теми в межах фантастичного хронотопу, який

представлений на зіставленні реального та ірреального часопростору. Для роману характерний комплекс відповідних мотивів: соціальних (війни, геноциду тощо), екзистенційних (сенсу життя, існування особистості), психологічних (самотності, душі, втрати), соціально-історичних (війни, дружби, кохання, допомоги), філософських (добра і зла, смерті, життя) тощо, які, поєднуючись, виформовують складний і неповторний художній світ роману-казки.

Список використаної літератури

1. Бернадська Н. І. Теорія роману як жанру в українському літературознавстві. К., 2005. 36 с. **2. Гром'як Р. Т.** Літературознавчий словник-довідник. Київ: Академія, 2006. 752 с. **3. Гурдуз А.** Принципи міфопоетики трилогії Ренсома Риггза про дивних дітей. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки*. Миколаїв, 2017. № 1 (19). С. 80-84. **4. Каде Ю. Р.** Антропонимы и их значения в романе Ренсома Риггза „Дом странных детей”. *Современные тенденции развития науки и технологий*. Белгород, 2016. № 11. Ч. 6. С. 41-44. **5. Кушнірова Т. В.** Романні обрії російської літератури першої третини ХХ століття. Полтава: Видавець Шевченко Р. В., 2012. 352 с. **6. Риггз Ренсом.** Дім дивних дітей. Харків: Книжковий клуб „Клуб сімейного дозвілля”, 2016. 432 с. **7. Риггз Ренсом.** Дім дивних дітей. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/other/pdf/dim_dyvnyh.pdf. (дата звернення 12.09.2020). **8. Яким Марина.** Поэтика и структура сказочной прозы в романе Р. Риггза „Дом странных детей мисс Перегрин”. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Філологія”*. Ужгород, 2018. Вип. 1 (39). С. 119 – 121.

References

1. Bernadska, N. I. (2005). Teoriia romanu yak zhanru v ukrainskomu literaturoznavstvi [Theory of the novel as a genre in Ukrainian literary criticism]. Kyiv [in Ukrainian]. **2. Hrom'iak, R. T.** (2006). Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk [Literary dictionary-reference book]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian]. **3. Hurduz, A.** (2017). Pryntsypy myfopoetyky trylohii Rensoma Ryhhza pro dyvnykh ditei [Principles of mythopoetics of Ransom Riggs' trilogy about strange children]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Filolohichni nauky – Scientific bulletin of MSU named after O. Sukhomlynskyi. Philology*, 1 (19), 80-84. Mykolaiv [in Ukrainian]. **4. Kade, Yu. R.** (2016). Antroponymi y ykh znacheniya v romane Rensoma Ryhhza „Dom strannykh detei” [Anthroponyms and their meanings in Ransom Riggs' novel “The House of Strange Children”]. *Sovremennye tendencii razvitiya nauki i tekhnologij – Modern tendencies in science and technology development*, 11, 6, 41-44. Belgorod [in Russian]. **5. Kushnirova, T. V.** (2012). Romanni obrii rosiiskoi literatury pershoi tretyny XX stolittia [Novel horizons of Russian literature of the first third of the twentieth century]. Poltava: Vydavets Shevchenko R. V. [in Ukrainian]. **6. Riggz, Rensom.** (2016). Dim dyvnykh ditei [Home of